УДК 340
Пальченкова В.М.
проф. НУ «Запорізька політехніка»

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВА І СОЦІАЛЬНОГО КОНТРОЛЮ

Співвідношення ж права та соціального контролю проявляється в трьох складових: кількості (ролі) права, нормативній локації, нормативному спрямуванні.

Якщо в суспільстві домінує ідеологія, котра ставить доцільність вище, ніж правовий формалізм, то правовий контроль буде цінуватись нижче, ніж неформальний, хоча, можливо, держава залишить інституційний контроль на більш вищому щаблі, обминаючи правові норми. У випадку, коли в суспільстві соціальний порядок тримається переважно на соціалізації і моралі, то запобігання шкідливої поведінки виконують перш за все вони, а не право. У такому суспільстві ефективність соціального контролю не залежить від складності писаного права.

Певна річ, що в традиціоналістичних суспільствах, а також в державах з авторитарним чи тоталітарним політичними режимами роль права як засобу формального соціального контролю значно знижена. Натомість їм більш притаманний неформальний або формальний політичний соціальний контроль. Роль формального контролю послаблюється в тих суспільства, де ширше представлені посередництво й громадські слухання.

Однак право має не лише на репресивну складову. Ми можемо сподіватися на закони, прийняті демократичним шляхом, які забезпечать економічний, фінансовий, бюджетний, валютний, митний, податковий, міграційний, екологічний, торговий, санітарний, прокурорський, судовий, кримінально-правовий тощо контроль. Розумне врівноваження, баланс соціального й правового контролю здатні забезпечити рівень девіантної поведінки на допустимому рівні. Втім, очевидно, що виходячи з переважно формальних уподобань, слід пам'ятати, що неможливо забезпечити такий баланс, якщо формальні правила будуть розходитися з неформальними, а в іншому випадку, тобто з тим, з яким стикається держава, забезпечення формальних правил буде надзвичайно витратним під час реалізації.

Важливо звернути на таку реальність, що нормативна локація залежить від правових парадигм, які можуть бути, наприклад, орієнтовані на соціальну перевагу певних верств. Нормативна локація впливає на соціальну стратифікацію в суспільстві. Наприклад, певні верстви менше зазнають формально-правового тиску або вони вилучені з-під дії найбільш репресивних механізмів права. Така ситуація нині сприймається як несправедлива, але від цього вона не стає менш поширеною.

Нормативне спрямування полягає в неоднакових стандартах права до різних верств населення держави. Йдеться про політичні, економічні еліти, середній клас та інші верстви. Як правило, навіть сучасне право демонструє більшу репресивність заходів соціального контролю щодо правопорушень, котрі зачіпляють інтереси представників правлячої еліти

або які становлять клас економічної еліти. Їхні інтереси підтримуються шляхом лобіювання законів, економічних та соціальних реформ тощо, що безпосередньо відбивається на змісті та характері права.

Очевидно, що погляд на право як прояв формального соціального контролю залежить від парадигми права, з якої свідомо чи ні виходить дослідник. При цьому важливо розуміти, що від парадигми права залежить також і роль неформальних соціальних інституцій у становленні й функціонуванні права як форми соціального контролю. Якщо взяти легізм як парадигму права, виявом якого може бути певною мірою й правовий позитивізм, то з усією очевидністю виходить, що вплив громадських інституцій на право буде або відкидатися, або не помічатися. І все ж, це не означає, що історично такого впливу не було чи ним можна знехтувати. Зокрема, Ю. Пенг зазначає, що формальні інституції часто прагнуть вилучити або вирвати з корінням попередні культурні норми та традиції, які сприймаються як небажані, але навіть якщо становлення права відбувається без впливу попередніх правил, що важко уявити, то стабільні норми все одно включають ці норми та традиції.

З позиції легізму можна охарактеризувати й концепцію права як засобу (інструменту) соціального контролю (інструментальна концепція права), котра є різновидом соціологічного розуміння права, заснованого на філософії прагматизму й інтерпретації права в контексті соціологічної концепції соціальної інженерії, у якій праву відводиться суттєва роль по модернізації суспільства. Вона представлена в основному англо-американською теорією права й такими течіями, як біхевіоризм, «правовий реалізм» та ін. Найбільш впливовим представником якої був Р. Паунд. Незважаючи на різні модифікації, усі ці течії базуються на філософії прагматизму, об'єднані подібним розумінням права. Право представляється як інструмент (засіб) соціального контролю, і йому (праву) відводиться суттєва роль у перебудові суспільства. В інструментальному трактуванні право є соціальним явищем і саме в суспільстві слід шукати джерело права, у ньому ж право реалізує свої функції.